

Розвиток поняття «транскордонне співробітництво» в нормативно-правових актах України

Цукан О.М.

Стаття присвячена дослідженню трансформації поняття «транскордонне співробітництво» в нормативно-правових актах України хронологічним методом.

Обґрунтовано та досліджено поняття «транскордонне співробітництво» за допомогою порівняльного методу з терміном «прикордонне співробітництво». Термін «прикордонне співробітництво» був більш вживаним на території України до того часу, коли держава визначилась з політичним вектором подальшого розвитку (коли кордон виявлявся перепорою для більш широкого обміну). Розвиток дефініції «транскордонне співробітництво» в Україні відбувається з суттєвими протиріччями та не відображає той аспект поняття, який використовується в Європі та закріплений в міжнародних договорах, що ратифікувала Верховна Рада України.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонне співробітництво, принцип добросусідства, міжнародні угоди, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво.

Стаття посвящена исследованию трансформации понятия «трансграничное сотрудничество» в нормативно-правовых актах Украины хронологическим методом.

Обосновано и исследовано понятие «трансграничное сотрудничество» с помощью сравнительного метода с термином «приграничное сотрудничество». Термин «приграничное сотрудничество» чаще употреблялся на территории Украины до тех пор пока государство не определилось с политическим вектором

дальнейшего развития (когда граница являлась препятствием для широкого обмена). Развитие дефиниции «трансграничное сотрудничество» в Украине происходит с существенными противоречиями и не отражает тот аспект понятия, используемого в Европе, а так же закреплён в международных договорах, которые ратифицировала Верховная Рада Украины.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, приграничное сотрудничество, принцип добрососедства, международные соглашения, Европейская рамочная конвенция о трансграничном сотрудничестве.

The article analyzes genesis and transformation of notion "cross-border cooperation" in the normative legal acts of Ukraine by using the chronological method.

The concept of "cross-border cooperation" was explored in comparison with the term "border cooperation". The latter was more in use at the territory of Ukraine until the moment when the state defined the political development priority (the border was an obstacle for a broader exchange). The definition of "cross-border cooperation" in Ukraine appears to have significant contradictions. It does not reflect the concept applied in Europe and enshrined in international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine. Transformation of the definition "cross-border cooperation" has not yet been analysed by the chronological and comparative methods. These methods will provide an opportunity to find out a more accurate and complete meaning of the concept.

The purpose of this article is to research the chronological evolution of the definition "transborder cooperation" in the normative legal acts of Ukraine.

Till 2004, there was no single definition for cooperation of Ukraine with the European states that created significant contradictions in the concept of "transfrontier cooperation". The European integration strategy obliges Ukraine to implement the principle of neighborliness and considers cross-border cooperation with the countries of

Europe as a prior implementation objective at the regional level. Ukraine began to develop new relations with European countries. Ukraine starts approximation of the European Union legislation, which implies— cross-border cooperation is not only cooperation with the countries having a common border, as well as with other countries of Europe, regardless of the border. For the legal approximation to be effective, it is necessary to precise the definition of "transborder cooperation" and its changes over the period.

Key words: cross-border cooperation, frontier cooperation, principle of neighborliness, international treaties, European Outline Convention of Trans frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities.

Постановка проблеми та її актуальність. Євроінтеграційний вектор України зобов'язує виконувати принцип добросусідства та відносить транскордонне співробітництво з країнами Європи до пріоритетного напрямку реалізації інтеграційної стратегії на регіональному рівні. Україна почала розвивати якісно нові відносини з європейськими країнами. Вони спонукали до апроксимації законодавства Європейського Союзу, з огляду на те, що транскордонне співробітництво не є виключним співробітництвом з державами, що мають спільний кордон з Україною, а також з іншими країнами Європи не залежно від кордону. Для апроксимації законодавства необхідне точне визначення дефініції «транскордонне співробітництво» та її зміни з плином часу.

До 2004 року в Україні єдиного визначення поняття та єдиної концепції для співпраці з державами Європи не було, що вносило суттєві протиріччя у формування поняття «транскордонне співробітництво».

Стан дослідження. Транскордонне співробітництво стало актуальним питанням зовнішньої політики з моменту проголошення незалежності України та було предметом дослідження в роботах різних вчених, серед значної кількості

дослідників, необхідно відзначити найбільш відомих: П. Беленький, Р. Дацків, В. Жилінкова, Н. Мікула, Дені де Ружмон, І. Студенніков, тощо.

Трансформація дефініції «транскордонного співробітництва» не була досліджена за допомогою хронологічного та порівняльно-правового методу. Використання зазначених методів надасть можливість з'ясувати найбільш точне та повне значення поняття.

Метою даної статі є дослідження хронологічної трансформації дефініції «транскордонне співробітництво» в нормативно - правових актах України.

Виклад основного матеріалу. Ідеолог єдиної Європи Дені де Ружмон після закінчення Другої Світової Війни неодноразово зазначав, що подальший розвиток Європи можливий тільки якщо з'являться регіони, що мають між собою тісні стосунки щодо обмінів, єднатимуться за спільними соціальними потребами, незважаючи на кордони між країнами [1]. Процеси демократизації та децентралізації, які відбувались в Європі після Другої Світової Війни сприяли розвитку різних форм об'єднань стосовно вирішення спільних соціальних та економічних питань, що, як вважав президент Інституту досліджень проблем Сходу-Заходу Джон Едвін Мроз, створило сприятливі умови для прикордонного співробітництва [2].

З проголошенням України, як незалежної держави у 1991 році, постало питання про налагодження тісних зв'язків із державами, що мають з нею спільний кордон. Хоч, Україна активно брала участь у міжнародному житті не тільки Європи, а й всього світу – розвиток прикордонного співробітництва було зовсім новим для держави, яка щойно отримала суверенітет. Першими кроками у становленні та розвитку прикордонної співпраці виявилось у підписання договорів про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою (06.12.1991р.) [3], Україною та Польщею (18.05.1992 р.), [4] Україною та Словаччиною (29.06.1993 р) [5]. Згадані міжнародні договори

укладені на принципах добросусідства та схожі за видами співробітництва: перш за все – це економічне, та значна увага прикута до екологічного, культурного, наукового, гуманітарного і правового. В кожному договорі особлива увага приділяється розвитку прикордонного співробітництва в галузі захисту та поліпшення стану навколишнього середовища, також поліпшення прикордонного сполучення відповідно до норм національного законодавства європейських стандартів, перспективного планування розвитку прикордонних регіонів, удосконалення прикордонного контролю. При цьому наголошується, що є спільна потреба у «запобіганні транскордонних забруднень». Таким чином, в перших міжнародних договорах з сусідніми країнами є перелік видів прикордонного співробітництва, але відсутнє єдине тлумачення та розуміння цього терміну.

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами у 1994 році підкреслила важливість згаданої Угоди «у справі поступового зближення між Україною і більш широкою сферою співробітництва в Європі та сусідніх регіонах та поступову інтеграцію України» визначила декілька видів транскордонної та прикордонної співпраці без визначення самого терміну «транскордонна співпраця» [6]

Одночасно з узгодженням та підписанням договорів про співробітництво з країнами, що мають спільний кордон з Україною, у липні 1993 постановою Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII було прийнято Основні напрями зовнішньої політики України [7]. В преамбулі зазначено, що «становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період переходу від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства збігається з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками нею свого місця в сучасному складному, різноманітному і суперечливому світі». [7] У першій статті Основних напрямків зовнішньої політики України того часу зроблено акцент на тому факті, що співробітництво з країнами, що мають з Україною

спільний кордон надає змогу: 1. розширення миру та стабільності навколо, 2. Становленню нової європейської держави, 3. Розвитку політичного, економічного, культурного, наукового, гуманітарного співробітництва державами Європи. Окремо визначено, що пріоритетним стратегічним напрямом у сфері двосторонніх відносин є «розгалужені і стабільні стосунки України з географічно близькими державами є необхідною умовою повноцінного інтегрування України у сім'ю європейських народів, її активної участі в регіональному і субрегіональному співробітництві». Таким чином, прикордонне співробітництво розумілось у більш ширшому сенсі ніж тільки співробітництво з державами, що мають спільний кордон з Україною. В згаданому нормативно-правовому акті відсутнє визначення терміну «прикордонне співробітництво» та «транскордонне співробітництво».

Цю прогалину «заповнила» Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, що ратифікована Україною в цьому ж році - 14.07.93 та здобула розвиток у 3х протоколах до неї. Враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами та розвиток співробітництва між ними, «транскордонне співробітництво» у зазначеній Рамковій конвенції означає «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством» [8]. У преамбулі Протоколу №2 до цієї Рамкової Конвенції підкреслено, що для «ефективного виконання своїх завдань територіальні общини або власті поглиблюють співробітництво не тільки із сусідніми властями інших держав (транскордонне співробітництво), але й з іноземними властями, які не є сусідами, але з якими існують спільні інтереси (міжтериторіальне співробітництво), а також що таке співробітництво

здійснюється не тільки в рамках транскордонного співробітництва між органами та асоціаціями територіальних общин або властей, але й на двосторонньому рівні» [9]. Запрошення Ради Міністрів Ради Європи приєднатися Україні до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво, ще до її вступу до Ради Європи, було визнанням можливостей держави, яка бажає брати участь у європейських інтеграційних процесах, та є засобом формування та розширення компетенції органів місцевого самоврядування шляхом сприйняття міжнародних норм. [10]

Продовженням формування поняття «транскордонне співробітництво» стало ратифікація Україною 15.07.1997 Європейської хартії місцевого самоврядування. Ця Хартія стала, першим профільним міжнародним документом транскордонного характеру, який регламентує міжнародне співробітництво місцевої влади та містить міжнародні стандарти для вирішення локальних питань розвитку територій. За два місяці до ратифікації згаданої Хартії депутати Верховної Ради України прийняли Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який відповідав Конституції України, але містив відмінності від Європейської хартії місцевого самоврядування. Згідно з ст. 5, 19 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Такі органи, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [11]. Органи місцевого самоврядування та органи державної влади, їх посадові особи можуть здійснювати транскордонне співробітництво тільки лише з дотриманням вимог зазначених у Конституції України та профільним законом. Це протирічить частині 2 ст. 4 Європейській хартії місцевого самоврядування, зокрема, “Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу”. Про цю невідповідність

зазначено у рекомендаціях № 102 (2001) “Про стан місцевої й регіональної демократій в Україні” Конгресу місцевих і регіональних влад Європи у 2001 році [12].

Програма інтеграції України до Європейського Союзу схвалено Указом Президента N 1072/2000 від 14.09.2000 передбачає декілька видів транскордонної співпраці, але не наводить його визначення: «одним з пріоритетних напрямів співробітництва для підтримки стабільності, економічного і соціального розвитку прикордонних областей, поліпшення прикордонного контролю і транзиту є транскордонне співробітництво», «спільно з регіонами держав - членів ЄС та кандидатів на вступ до ЄС здійснення заходів для отримання доступу до інших континентальних програм, що надають технічну допомогу на розвиток транскордонної співпраці», «подальший розвиток транскордонного співробітництва в рамках удосконалення прикордонної інфраструктури, підвищення ефективності прикордонного контролю в пунктах пропуску правопорушеннями, зокрема транскордонними» [13]

У Концепції державної регіональної політики, схваленої Указом Президента України 341/2001, підкреслено, що «налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, наближення національного законодавства з цього питання до норм і стандартів Європейського Союзу, а також розвитку транскордонного співробітництва як дійового засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем», також підкреслюється необхідність внесення законодавчих змін щодо «розширення можливостей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для розвитку транскордонного та міжрегіонального економічного співробітництва та щодо впорядкування такого співробітництва». [14]

У цей час Верховною Радою України прийняти низку законів які прямо або опосередковано стосуються транскордонного співробітництва: Закон України «Про

приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням» [15]. Закон України «Про планування і забудову території» [16], Закон України «Про генеральну схему планування території України» [17]. Але, в жодному з наведених законів не має чіткого визначення поняття «транскордонне співробітництво».

Недивлячись на відсутність законодавчого визначення «транскордонного співробітництва» науковці робили спроби з'ясування точного визначення цієї дефініції. Так, українські вчені, П. Беленький, Н. Мікула, у 2001 році «транскордонне співробітництво» - специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка існує на регіональному рівні. Обов'язковою умовою для цього співробітництва: 1. наявність кордону та його облаштування; 2. спільне використання природних ресурсів; 3. спільне розв'язання проблем екологічного характеру [18].

Р. Дацків вважав інакше: «транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, економічної, культурно-освітньої та інших видів діяльності, що здійснюються на міжрегіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю і можливостями більш активного їх використання» [19, с. 206].

Того ж часу, у Економічній енциклопедії наведено визначення «прикордонному співробітництву» – як форма міжнародного співробітництва, що передбачає дві основні умови: 1) сусідні території; 2) регіональний або локальний характер співпраці. «Поняття „прикордонне співробітництво” ширше від поняття „єврорегіональне співробітництво”» [20, с. 673].

Більш сучасне наукове визначення «транскордонного співробітництва» – визначено як форма міжнародної співпраці з метою усунення обмежень,

обумовлених наявністю державних кордонів. Це співробітництво організується на всіх рівнях влади, та в різних галузях суспільно-господарського розвитку [21].

Таким чином, в науковій літературі того часу відокремлювались поняття «транскордонного співробітництва» та «прикордонного співробітництва». Базова відмінність проявлялась у наявності обов'язкової складової такої як спільний кордон у другому визначенні. Активне використання терміну "транскордонне співробітництво" в нормативно - правових актах, науковій літературі та в загальноєвропейських правових документах відзеркалює зміни парадигми, що відбулися після Другої Світової війни і тривають до теперішнього часу в поглядах вітчизняних та закордонних науковців на функції державних кордонів та роль місцевих і регіональних громад у налагодженні прямої співпраці між ними по обидва боки кордону. Швидкий розвиток світових технологій, чим раз більша кількість екологічних проблем або безпека, які потребують вирішення попри кордони, підтверджують передбачення Мак-Лахена про "глобальне селище" - світову громаду, для якої кордони втратять будь-яке значення [22].

Термін «прикордонне співробітництво» був більш вживаним на території України до того часу, коли держава визначилась з політичним вектором подальшого розвитку (коли кордон виявлявся перепорою для широкого обміну). Після ратифікації міжнародних документів про принцип добросусідства, Україна повинна використовувати терміни, аналогічні термінології в Європі.

Так, у 2004 році в Законі України «Про транскордонне співробітництво» [23] наводиться визначення транскордонного співробітництва: «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством». Таким чином, в

Україні було введено офіційне тлумачення терміну та його європейського змісту «транскордонне співробітництво» (абстрагуючись від посилань на екстериторіальний ефект за допомогою префіксів, таких як транс-, між-, крос-) (Рис. 1).

Рис. 1 Співробітництво між державами

Джерело: авторська розробка

У Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки визначено, що «транскордонне співробітництво є одним з інструментів прискорення процесів наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталів через кордон. Таке співробітництво сприяє об'єднанню зусиль суб'єктів транскордонного співробітництва для розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів, здійсненню євроінтеграційних заходів на регіональному рівні» [24]. Прийняття цієї державної програми постановою Кабінету Міністрів України, сприймається як підхід, який звужує дефініцію транскордонного співробітництва, що наведена у Законі України «Про транскордонне співробітництво» лише тільки до співробітництва територій, що мають спільний кордон з європейськими державами.

Висновок: Як показує історичний та порівняльний аналіз, розвиток дефініції «транскордонне співробітництво» в Україні відбувається з суттєвими протиріччями та не відображає той аспект поняття, який використовується в

Європі та закріплений в міжнародних договорах, що знаходились в планах для ратифікації Верховною Радою України. Також, з плином часу відбувається циклічність, тобто повернення до попередніх визначень поняття «транскордонне співробітництво» після змістових змін в процесі його еволюції.

Література:

1. ROUGEMONT D. L'Europe en jeu, unie ou colonisée? / Denis de ROUGEMONT., 1948. – 168 с.

2. Будівництво нової Європи. Прикордонне співробітництво у Центральній Європі / За ред. Василя Гудака. – Ужгород, 1997. – 212 с.

3. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004

4. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172

5. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_150

6. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/conv

7. Про Основні напрями зовнішньої політики України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

8. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106/conv

9. Протокол N 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520/conv

10. Жилінкова І. В. Транскордонне співробітництво суб'єктів місцевого самоврядування місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / І. В. Жилінкова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2469/1/Zhylinkova_74.pdf

11. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

12. Рекомендація № 102 (2001) “Про стан місцевої й регіональної демократій в Україні” [Електронний ресурс] // Конгрес місцевих і регіональних влад Європи: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <http://www.slg-soc.org.ua/category/documents/conceptual/>

13. Програма інтеграції України до Європейського Союзу [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00/conv>

14. Про Концепцію державної регіональної політики [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001/conv>

15. Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням : Закон України від 1 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 34. – Ст. 284.],

16. Про планування і забудову територій : Закон України від 20 квітня 2000р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 31. – Ст. 250.

17. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 30. – Ст. 204

18. Беленький П. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // Регіональна політика: методологія, методи, практика : колективна монографія / за ред. акад. НАНУ М. І. Долішнього. – Львів, 2001. – С. 654–697.

19. Дацків Р. М. Інтеграція України в світовий маркетинговий простір та транскордонне співробітництво / Р. М. Дацків // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкова інфраструктура і зовнішньоекономічна діяльність регіонів : щорічник наук. пр. за ред. М. І. Долішнього. – Львів : Ін-т регіональних досліджень, 1997. – Вип. III. – С. 204–212.

20. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. / Редакційна рада : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 2 / [Відп. Редактор Мочерний С. В. та ін.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

21. Черевко Г. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА [Електронний ресурс] / Г. Черевко, О. Бенцак, А. Іванов. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

<http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ae_2016_9_3-4_3.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ae_2016_9_3-4_3.pdf).

22. Ігор СТУДЕННИКОВ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с. – : с. 138 – 170

23. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 45. – Ст. 499.

24. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>

О.М. Цукан